

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Ihmisoikeuksien tila ja tulevaisuus Suomessa

Juha Sihvola

Professori, johtaja

Tutkijakollegium

Puheenvuoro X Presidenttifoorumissa

12.5.2009

Suomalaisten ihmisoikeuksien kipupisteet

- **Markkinatalouden kriisi:** ihmisoikeuksien kunnioitus edistää kapitalismin kukoistusta
- **Sukupuolten tasa-arvo:** lasikatot rikottava tasaamalla vanhemmuuden kustannukset
- **Uskonnonvapaus ja vakaumusten tasa-arvo:** on tuettava laajaa omantunnonvapautta ja vakaumusten suhteen puolueetonta julkista valtaa
- **Sananvapaus:** julkisen vallan tuettava kriittistä keskustelua kansallisen kulttuurin kipupisteistä
- **Ulkopolitiikan etiikka:** ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja globaali oikeudenmukaisuus myös ulkopolitiikan tavoitteita

Ihmisoikeuksien tila ja tulevaisuus Suomessa

Puheenvuoro X Presidenttifoorumissa

Juha Sihvola
Professori, johtaja, Helsingin yliopisto
+358-40-8676970
juha.sihvola@helsinki.fi

Toisin kuin kohutun *Lumedemokratia*-pamfletin kirjoittajat väittävät, Suomea voidaan pitää ihmisoikeusnäkökulmasta kohtuullisen hyvin toimivana länsimaisena demokratiana. Voidaan kuitenkin kysyä, estääkö arvoja ja ihmisoikeuksia koskevan kriittisen kansalaiskeskustelun syntymistä Suomessa se, että asioita on hoidettu konsensuksen hengessä tai korporatistisesti eri intressiryhmien kesken sopimalla. Ongelma voi olla se, että eri poliittisten vaihtoehtojen välillä ei helposti synny aitoa keskustelua. Voidaan myös kysyä, miten kylmän sodan vuosina ja jo sitä ennen opittu toimintakulttuuri yhä vaikuttaa politiikasta ja sen arvoperustasta käytävään keskusteluun.

Joka tapauksessa toimivana demokratiana pysyminen ja kehittyminen vaativat jatkuvaa huomiota ihmisoikeuskysymysten kipupisteisiin. Käsittelen seuraavassa viittä keskeistä ihmisoikeusteemaa: (1) markkinatalouden kriisiä, (2) sukupuolten tasa-arvoa, (3) uskonnonvapautta ja vakaumusten tasa-arvoa, (4) sananvapautta sekä (5) ulkopoliittikan ihmisoikeuslottuvuusia.

Markkinatalouden kriisi. Karl Marx tiesi hyvin, että kapitalismi on ainoa talousjärjestelmä, joka oli kyennyt tuottamaan edellytykset rikkaalle inhimilliselle elämälle. Toisaalta Marx piti kapitalismin epäkohtia niin pahoina, että koko järjestelmä tulisi hylätä. Seuraajien yritykset tunnetusti epäonnistuivat. Hyvinvointivaltion kannattajat ovat uskoneet, että kapitalismin ongelmia voidaan säädellä oikeusvaltion, demokratian, hyvinvointijärjestelmien ja ihmisoikeuksien kautta. Kapitalismi on silti toistuvasti ajautunut lamoihin ja kriiseihin. Silloin sen kannattajatkin ovat olleet valmiit pohtimaan mahdollisia yhteiskunnallisia reformeja. Niin myös viime kuukausien aikana.

Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA julkisti vastikään neljä skenaariota nykyisen talouskriisin ratkaisuvaihtoehdoista. Yhden mukaan talouskriisi ratkeaa Yhdysvaltojen johdolla, toisen mukaan olemme siirtymässä aasialaisen, demokratiaa ja ihmisoikeuksia polkevan kapitalismin aikaan, kolmannen mukaan tulossa on järjestelmien kilpailu ja uusi kylmä sota, kun taas neljännessä

skenaariossa päädytään nykyisen elämänmuodon pysyvään romahdukseen. Voidaan ainakin kysyä, onko aasialaisvetoinen komentokapitalismi ollenkaan uskottava tai edes mahdollinen vaihtoehto.

Kapitalismi on tosiasiaassa menestynyt parhaiten demokratian, suvaitsevaisuuden ja ihmisoikeuksien kunnioituksen oloissa. Kuten **Jorma Ollila** juuri totesi, nykyisessä taloudessa olennaista on tieto ja osaaminen, kasvu perustuu yhä enemmän huipputeknologiaan, palveluihin ja kulttuurituotteisiin. Tavaroita valmistava savupiipputeollisuus ei riitä hyvinvointiin. Voisiko uuden talouden innovaatioita syntyä ilman kansalaisvapauksia ja suvaitsevaista yhteiskuntaa, joka tukee luovuutta ja innostusta eikä tukahduta sitä komentokulttuurilla. Mielestäni ei. Rationaalisella kapitalistilla on kaikki motiivit tukea moraalialta, oikeusvaltiota, sivistystä sekä kansalaisvapauksia ja ihmisoikeuksia.

Sukupuolten tasa-arvo. Suomea pidetään usein sukupuolten tasa-arvon mallimaana.

Kansainväliset vertailevat tilastot antavat näkemykselle jonkin verran tukea, mutta se on kuitenkin liioitteleva. Naisten syrjintä sekä työelämässä että perheessä on edelleen perus- ja ihmisoikeusongelma Suomessakin. Työelämä, myös ja erityisesti johtotehtävät ja akateeminen maailma, ovat täynnä muodollisia ja epämuodollisia lasikattoja, jotka kohtelevat naisia epäreilusti. Naisten äänioikeuden ja tasa-arvon juhluvuonna 2007 esitin parissakin eduskunnan seminaarissa konkreettisen parannusehdotuksen: vanhemmuuden kustannukset tulee kohdistaa yhtä lailla sekä isien että äitien työnantajien kannettaviksi. Miesten ja naisten tasa-arvon ohella tulee tietenkin kiinnittää myös huomiota sukupuolisten vähemmistöjen ja muutenkin kaikkien marginaaliseen asemaan joutuvien ihmisarvoiseen kohteluun.

Uskonnon vapaus ja vakaumusten tasa-arvo. Suomi on maallistunut maa, jossa uskonnon profiili on matala. Suuri osa yhteiskunnastamme on silti sen valtauskonnon vaikutuksesta syntyntä. Luterilaiset ajattelutavat hallitsevat toimintaamme usein niin, että emme itse ole siitä tietoisia. On sanottu, että luterilaisen teologian käsitys luonnollisen ihmisen itsekkyydestä on yksi selitys sille, miksi luterilaiset maat ovat tyypillisesti suosineet julkisen vallan hoitamaa sosiaaliturvaa yksityisen hyväntekeväisyyden sijaan. Käsitys kaikkien ihmisten haavoittuvuudesta taas on suosinut universaaleja eli kaikkiin kohdistuvia sosiaaliturvan järjestelyjä tarveharkintaisten sijaan. Käsitys ihmisten perustavasta erillisyydestä ja yksinäisyydestä Jumalan edessä taas on johtanut yksilökeskeiseen sosiaaliturvaan perhe- ja työyhteisökeskeisen sijaan.

Suomessa on kannatettu laajasti ajatusta, että julkisen vallan tulee hyvinvointijärjestelmässä tarjota jokaiselle jäsenelleen aito mahdollisuus toimia aktiivisena kansalaisena ja elää onnellista elämää,

kuten kukin haluaa. Suomalaisessa yhteiskunnassa kansalaisten hyvinvointioikeuksien asema on vahva. Uskon ja toivon, että se myös sellaisena pysyy. Vaikka käsitys on luterilaisuudesta syntynyt, se on ymmärrettävä uskonnosta riippumatta ja luonteva myös nykyään, kun luterilaisuuden ylivalta on murentunut, monet ovat luopuneet kokonaan uskonnosta ja maahanmuuton takia islam ja muut uskonnot ovat nousseet haastamaan Suomessa vakiintuneita käsityksiä ja käytäntöjä.

Monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa uskonnonvapaus ja vakaumusten tasa-arvoinen kohtelu ovat tärkeitä perusoikeuksia. Niitä voidaan edistää rakentamalla järjestelmää, joka sallii ja tukee vapaata uskonnonharjoitusta mutta on itse uskonnollisesti puolueeton. Järjestelmä toteuttaa kansalaisten poliittisen tasa-arvon, ja antaa kaikille yhtäläiset poliittiset oikeudet ja velvollisuudet mutta sallii kaikkien valita vakaumuksensa ja elämänihanteensa sekä toteuttaa omaksi kokemaansa kulttuuriperinnettä haluamallaan tavalla

Suomen järjestelmä on luterilaisesta taustastaan huolimatta ytimeltään suvaitsevainen ja vakaumuksien erilaisuutta kunnioittava. Monikulttuurisuuden seurauksena kuitenkin ilmenee yhä enemmän myös kriittisiä ääniä, joissa julkinen kulttuuri koetaan yhtä vakaumusta suosivaksi. Monikulttuurisen yhteiskunnan tulee yhdistää vakaumusten kunnioitus ja kansalaisten poliittinen tasa-arvo. Lisääntyvä maahanmuutto ja monikulttuurisuus ovat välttämättömiä, mutta myös meidän kaikkien hyvinvointia edistäviä asioista. Siksi velvollisuutemme on rakentaa myös vakaumusten tasa-arvon osalta suvaitsevaista ja ihmisoikeuksia kunnioittavaa yhteiskuntaa.

Sananvapaus. Kylmät väreet riipivät selkäpiitäni, kun viime viikolla luin, että Venäjän presidentti **Dmitri Medvedev** ilmaisi tukensa laille, joka tekisi Neuvostoliiton osuuden vähättelystä toisen maailmansodan voittamisessa rikoksen. Neuvostoliitto toki vaikutti natsi-Saksan kukistumiseen ja neuvostokansalaiset maksoivat sodasta suuren hinnan. Toisaalta Stalinin Neuvostoliitto oli verisyydessä ja pahuudessa hyvinkin natsi-Saksaan verrattava diktatuuri, joka vangitsi ja surmasi miljoonittain omia kansalaisiaan, hyökkäsi naapureidensa kimppuun ja pystytti sodan jälkeen valloitusalueilleen diktatoristen satelliittimaiden verkoston. Kun Medvedev nyt julistaa kansallisen myytin vähättelyn rikokseksi sekä vaatii suojelemaan ja ylläpitämään yhtä ja ainoaa virallista totuutta, hänen esiintymisensä on räikeässä ristiriidassa keskeisen ihmisoikeusperiaatteen eli sanan- ja ilmaisunvapauden kanssa.

Ihmisoikeuksia kunnioittavat valtiot eivät rajoita kriittistä ajattelua vaan kannustavat siihen ja samalla kansallisen historian kipupisteiden tutkimukseen. Se ei ole helppoa missään, sen enempää

”oikeissa länsimaissa” kuin Suomessakaan, jos vaikka ajatellaan sisällissodan punaisen ja valkoisen terrorin, toisen maailmansodan liittolaissuhteiden tai kylmän sodan idänpolitiikan tutkimusta. Niitä koskeva keskustelu herättää edelleen kuumia tunteita ja syytöksiä oman pesän likaamisesta tai yhden jos toisenkin kunnian loukkaamisesta, mutta on myönnettävä, että näitä aiheita koskevaa keskustelua käydään sekä akateemisesti että julkisessa mediassa. Tältäkin osin Suomesta on tullut melko hyvin ihmisoikeuksia kunnioittava länsimaa. Sananvapauden rajaamisessa Suomessa on silti edelleen ongelmia, mutta ne koskevat lähinnä suhtautumista julkisuuden henkilöiden yksityisyyden tarpeeseen sekä uskontojen pyhinä pitämien asioiden käsittelyyn.

Ulkopolitiikan ihmisoikeusulottuvuudet. Medvedevin puheet herättävät hyytävän tunnelman erityisesti siksi, että Suomen kova kohtalo on elää sellaisen suuren maan naapurina, johon ihmisoikeuskulttuuri on juurtunut työläästi ja jonka viime aikojen tapahtumat eivät rohkaise odottamaan parempaa tulevaisuutta. Tällaisessa geopoliittisessa ympäristössä ovat Suomen ulkopoliitiikan linjaukset muotoutuneet maan koko itsenäisyyden ajan.

On erikoista, että Suomen ulkopoliitiikan nykyjohdon linjauksiin on kohdistunut kahta erityyppistä kritiikkiä, kuitenkin enemmän tai vähemmän samalta poliittiselta suunnalta. Yhtäältä on sanottu, että ulkopoliitikkaan on sisältynyt liikaa ihmisoikeusteemoja ja pyrkimystä globaaliin oikeudenmukaisuuteen niin, että kansallinen etu on vaarantunut. Toisaalta on väitetty, aivan päinvastoin, että ulkopoliittisen johdon ajattelua on liiaksi muovannut kylmän sodan ja suomettumisen perinne: oletettuun kansalliseen etuun perustuva kyyninen yhteistyö ihmisoikeuksia rikkovan diktatuurin kanssa.

Mikä on totuus? Voidaanko ihmisoikeusohjelmaa toteuttaa 2000-luvun ulkopoliitikassa. Vaikka synkkiä pilviä nousee kansainvälisen politiikan horisonttiin nyt ja tulevaisuudessa, Suomen kansallinen olemassaolo on nyt vahvemmallalla pohjalla kuin kylmän sodan aikana, maailmansodista puhumattakaan. Kansallinen etu, viime kädessä olemassaolo, asettaa edelleen omat reunaehdot realistiselle ulkopoliitikalle. Voimme edelleen joutua kokemaan tilanteita, joissa ulko- ja muussakin politiikassa on pakko hyväksyä ihmisoikeuksien kannalta ongelmallisia seurauksia, koska ei ole parempia vaihtoehtoja. Kuitenkin perustellusti voidaan myös väittää, että ihmisoikeuksien puolustaminen niin lähialueillamme kuin globaalisti on myös Suomen kansallisen edun kanssa yhteensopivaa ja jopa sitä edistävää. Sitä paitsi vauraana yhteiskuntana Suomen moraalinen velvollisuus voi olla joskus jopa kansallisesta edusta tinkiminen, jos siten merkittävästi edistetään ihmisoikeuksia ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta muualla.